

С. А. Краснова запропонувала систему способів захисту речових прав, використовуючи системний метод і положення теорії систем, беручи за основу особливості об'єкта захисту (суб'єктивне речове право) і функціонально-цільову класифікацію способів захисту, а також враховуючи, що для визнання тієї чи іншої сукупності системою, необхідні наявність загальних, інтегративних властивостей (ознак) і певних взаємозв'язків між ними (об'єктивні фактори), а також потреби в дослідника у побудові системи (суб'єктивний фактор). До загальних ознак, властивих усім цивільно-правовим способам захисту (елементам системи), вчена віднесла такі, як: здатність забезпечити захист порушеного суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу; забезпечення захисту здійснюється з метою відновлення правового становища, компенсації майнових збитків або припинення порушення права; можливість встановлення і застосування способів захисту за ініціативою самих учасників цивільних правовідносин.

Уявлення сукупності цивільно-правових способів захисту у вигляді системи з притаманними їй загальними ознаками та характеристиками, на думку С. А. Краснкової, дає змогу оцінити адекватність законодавчої моделі цивільно-правового захисту та можливі шляхи її подальшого розвитку.

Підсумовуючи результати проведеного аналітичного огляду підходів до розуміння способу захисту цивільних прав та інтересів при формуванні системи способів судового захисту цивільних майнових прав та інтересів, вбачається за доцільне викладені вище нові (модернізовані) тенденції до розгляду такого способу враховувати лише після їх критичного переосмислення.

Явор О. А., доцент кафедри цивільно-го права №2 НЮУ ім. Я. Мудрого, кандидат юридичних наук

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ ФІКЦІЙ У РЕГУЛЮВАННІ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

В сімейному праві найбільш затребуваною властивістю юридичних фікцій стала їх здатність «полегшувати врегулювання будь-яких ситуацій в межах упорядкованих соціальних зв'язків» [1, р. 1745; 2, с. 65], що

особливо актуалізується на сучасному етапі розвитку суспільних відносин — в еру прагнення до визнання четвертого покоління прав людини [3; 4]. Розвиток генетики, медицини, репродуктивних і біотехнологій, зміна уявлення суспільства про моделі сімейних відносин тощо з особливою силою вимагають від права залучення до механізму регулювання суспільних відносин інструментів, які дозволяють задовольняти потреби учасників цих відносин в існуванні відповідних моделей належної поведінки. Саме за допомогою юридичних фікцій певні нормативні приписи поширюються на обставини, що під ці правила не підпадають або підпадають не повністю. Фікції прирівнюють один до одного, як правило, ті чи інші соціальні чи біологічні стани, причому відправним моментом такого прирівнювання є міркування не тільки нормотворчої економії, але й, в першу чергу, гуманізму.

Як видається, фікція, як і будь-яка норма права, вказує на ті життєві обставини, за яких наступають передбачені нею юридично значущі наслідки [див. також 5, с. 17-20]. Специфіка фікції проявляється як раз не в характері таких життєвих обставин (вони мають бути реально існуючими), а в особливості тих юридичних наслідків, що настають.

Проілюструвати наведений висновок ми можемо, звернувшись до приписів сімейного законодавства України, що мають зовнішню форму юридичних фікцій:

1. Визнання шлюбу недійсним. Так, відповідно до ст. 44 Сімейного кодексу України у разі наявності підстав недійсності шлюбу, він визнається таким з дня його державної реєстрації. У даному разі має місце юридична фікція, оскільки в цілях правового регулювання факт, що мав місце у реальному житті (факт реєстрації і існування протягом певного періоду шлюбних відносин), юридично прирівнюється до такого, що не існував. Юридичним фактом у даному разі виступатимуть ті життєві обставини, з якими закон пов'язує недійсність шлюбу.

2. Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій (ст. 123 Сімейного кодексу України). Особливо яскравим прикладом юридичної фікції є ч. 3 ст. 123, яка вказує, що подружжя визнається батьками дитини, народженої дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. Як бачимо, жінка, яка не є біологічною матір'ю, здобуває правовий статус матері дитини. Відповідно до закону на неї, як

і на батька дитини, буде поширюватися весь комплекс прав і обов'язків батьків щодо цієї дитини. Отже, життєвими обставинами, які виконують роль юридичного факту тут буде виступати факт народження дитини після перенесення до організму дружини ембріону. Фікція ж у даному разі спрацьовує на стадії визначення юридичних наслідків: подружжя прирівнюється до біологічних батьків.

У наведеній ситуації вступає в конфлікт соціальний зміст поняття походження дитини як біологічного потомства конкретних чоловіка і жінки, і те розуміння, яке вкладає в нього право — дитина вважається такою, що походить від тих осіб, які записані в книзі народжень як її батьки. За допомогою юридичної фікції ці поняття прирівнюються, існуюча різниця в цих підходах визнається неіснуючою. Гуманістичний зміст проявляється в турботі законодавця про інтереси дитини, яка народжується в результаті застосовуваних біологічних технологій.

3. За допомогою юридичних фікцій побудований інститут усиновлення. Відповідно до ст. 207 Сімейного кодексу України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина. Метою застосування даного механізму є найбільш повна інтеграція усиновлюваної дитини в сім'ю усиновителя, результатом її реалізації є фікція, згідно з якою сім'я усиновителя є рідною сім'єю усиновлюваної дитини. В юридичному сенсі усиновлення прирівнюється в правових наслідках до народження дитини — усиновлювач і усиновлений наділяються правами і обов'язками батьків і дітей. В цьому і полягає роль юридичної фікції в інституті усиновлення: генетично не рідні усиновлювач і усиновлюваний в результаті здійснюваної процедури усиновлення вважаються ідентичними рідним, а при належному дотриманні таємниці усиновлення вважаються такими і невизначеним колом осіб. Як бачимо, роль юридичного факту у даному разі буде виконувати сам факт усиновлення, а от юридичні наслідки, які він за собою тягне, будуть полягати у поширенні статусу рідних батьків на усиновителів щодо усиновленої дитини.

4. Встановлення батьківства. Тут також задіяно процесуальну фікцію. Відповідно до ч. 1 ст. 146 Цивільного процесуального кодексу України у разі ухилення особи, яка бере участь у справі, від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або

відмовити у його визнанні. Суди в своїй практиці прямо називають вказану норму юридичною фікцією (див., наприклад, рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 12 серпня 2010 р. у справі № 2-1606).

5. Запис про батька за прізвищем матері. Відповідно до п. 18 глави 1 розділу III Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні якщо мати дитини не перебуває у шлюбі та немає спільної заяви батьків, прізвище та громадянство батька дитини зазначається за прізвищем та громадянством матері, а власне ім'я та по батькові — за вказівкою матері у заяві про державну реєстрацію народження. Графи актового запису про народження «Дата народження», «Місце проживання» в розділі «Відомості про батька» у цьому випадку не заповнюються. Як зазначають суди у своїй практиці, запис таких відомостей за заявою матері є «юридичною фікцією», при цьому підкреслюючи в мотивувальній частині рішення, що «такий порядок реєстрації народження дитини розроблений законотворцями виходячи з інтересів дитини — майбутнього повноправного члена суспільства, який обов'язково має носити прізвище, власне ім'я та по батькові. В цьому випадку вказуються умовні (а не неправдиві) відомості про батька, які не породжують юридичних наслідків для особи з іменем, прізвищем та по батькові якої збігаються такі відомості (див., наприклад, рішення Криворізького районного суду Дніпропетровської області від 27 квітня 2010 р. у справі № 2-126/10).

На підставі викладеного вище, можемо зробити такі висновки щодо юридико-фактичної ролі фікцій у регулюванні сімейних правовідносин. Виконувані юридичними фікціями функції у регулюванні сімейних правовідносин можна розділити на три групи: 1) загальні функції, виконувані будь-яким нормативним структурним елементом права (регулятивно-динамічна і регулятивно-статична); 2) функції, що є специфічними для юридичних фікцій як особливої форми формулювання правового припису (усунення юридичної невизначеності у суспільних відносинах, що підлягають правовому регулюванню; забезпечення оптимізації юридичної практики); 3) власні функції фікцій у сімейному праві (забезпечення інституційної можливості втілення міркувань гуманності, насамперед до дітей).

Використані матеріали:

1. Fagundes D. Note, What We Talk about When We Talk about Persons : the Language of a Legal Fiction / D. Fagundes. – HarvardLawReview. – 2001. – Vol. 114, No. 6. – P. 1745-1768.

2. Качур Н. Ф. Презумпції в советском семейном праве :дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск: Свердловский юридический институт им. Р. А. Руденко, 1982. – 169 с.

3. Тиріна М. П. Покоління прав людини: проблеми сучасної класифікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/dip/2011_52/10_29.pdf. – Загол. з екрану.

4. Аврамова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми / О. Аврамова, О. Жидкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pruk/2010_2/11.pdf. – Загол. з екрану.

5. Яроцький В. Л. Правовідносини, що виникають без належної правової підстави / В. Л. Яроцький // Актуальні проблеми цивільного права : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, м. Харків, 23 груд. 2010 р. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2011. – С. 17-20.

Ясечко С. В., доцент кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін ХНУВС, кандидат юридичних наук,

ПРОБЛЕМАТИКА ЩОДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРАВочИНІВ З НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ БЛАГАМИ

«Система — все і все — система», «Увесь оточуючий нас світ має системні властивості», стверджує сучасна наука [1]. Під системою (від дав.-грец. *συστήμα* — поєднання, устрій, утворення) розуміється сукупність якісно визначених елементів (зміст системи), між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія (структура системи) [2, с. 174], або це «щось ціле, що становить собою єдність закономірно розташованих і тих, що перебувають у взаємному зв'язку частин» [3, с. 79].

Останнім часом відбувається актуалізація системних досліджень. Як стверджують науковці, це зумовлено тим, що практичною необхідністю цілісного, системного і комплексного освоєння й перетворення природних та соціальних умов життя. Сучасне теоретичне і практичне знання та діяльність настільки поглиблюється, спеціалізується і диференціюються, загальна картина суспільного буття, суспільна практика немов розпадаються на окремі, на перший погляд не пов'язані між собою, відо-